

BESNİ KAZASINDA ALEVİ BEKTAŞI OCAKLARI İLE İLGİLİ BULGULAR*

Zeynel ÖZLÜ**

Özet

Besni kazası Alevi-Bektaşî kültürünün etkili olduğu önemli bir yerleşim yeridir. Kentin Osmanlı dönemindeki sınırları bugünkü sınırlarından oldukça geniş olup, bugün Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Kahramanmaraş gibi vilayetlerin sınırları içerisinde bulunan birçok köy tarihte, Besni sınırları içerisinde yer almıştır. Geçmişte sınırları içerisinde birçok Alevi-Bektaşî meşrebine sahip insanı barındıran Besni'ye bu fikirlerin yayılması Anadolu'ya gelen ilk mu-tasavvıflarla beraber olmuştur. Bölgede şuan da Alevi-Bektaşî kültürüne sahip olan hanelerin yaşadığı yerler genelde Kesmetepe ve Şambayat kasabası, Köseceli, Tetirli, Akkuyu, Akpınar, Beşkoz, Burunçayır, Gümüşlü, Karalar, Konuklu, Çakallı (Çamlıca), Yukarısöğütlü gibi köy-lerdir. 16. yüzyılda Besni'ye bağlı "Karkın" adlı bir yerleşim yeri de bulunmaktadır. Bu yerin adını, bölgeye gelip Türk-İslam düşüncesini yayan Dede Garkın dervişlerinden aldığı olası gözükmektedir. Nitekim 16. yüzyıla ait bazı Osmanlı arşiv vesikaları Halep Türkmenlerinin bir kolu olan Dede Garkınzadeler oymağının bölgede etkili olduğunu ve bu etkinin 18. ve 19. yüzyıllarda da devam ettiğini göstermektedir. Besni'de ikamet eden Dede Garkın Ocağı'na mensup hanelerin önceleri Gaziantep merkezinde kurulan Alevi-Bektaşî niteliklere sahip Kazımı Tekkesi'ni ziyaretgah olarak kabul ettikleri ve yılın belirli zamanlarında burayı ziyaret ettikleri anlaşılmaktadır. Kazımı Tekkesi'nin adını 7. İmam Musa'yı Kazım'dan aldığı Dede Garkın'ın da 7. İmam Musa'yı Kazım evlatları soyundan gelen Seyyid Garip Musa'ya bağlı olduğu düşünüldüğünde Besni'deki Dede Garkın Ocağı'na mensup olduğu düşünülen kitle-lerin Gaziantep'teki bu tekkeyi niçin ziyaretgah olarak kabul ettikleri daha iyi anlaşılacaktır. Yapılan bir araştırmada "Dede Kargın Oğulları Soyağacı" silsilesi içerisinde bazı ailelerin so-yadlarının "Pektaş" olarak verilmesi Beşkoz köyünde yaşayan "Pektaş" soyadına sahip olan Alevi Ocak ailenin Dede Garkın evladından olacağı konusunda bir izlenim uyandırmaktadır. Osmanlı döneminde Besni'de yaşayan Dede Garkın Ocağı'na mensup hanelerin diğer böl-gelerde (Erzincan, Elazığ, Malatya ve Çorum) olduğu gibi deve yetiştiriciliği yaptıkları tespit edilmiştir. Bunun Alevi-Bektaşî inancında deve motifinin önemli bir yer tutması ile ilgili ola-bileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya Türk-İslam kültürü, Alevi/Bektaşî kültürü, Horasan Erenleri, Ahmed Yesevi, Dede Garkın, Karkın Mescidi, Besni (Adıyaman), Gaziantep

* Bu araştırma Gaziantep Üniversitesi Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen FEF.10.12 kod nolu proje kapsamında hazırlanmıştır. Çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen Besni kökenli Merinos Şirketi yönetimine de teşekkürlerimi sunarım.

** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gaziantep/Türkiye, zeynelozlu@hotmail.com

THE FINDINGS ABOUT ALEWI-BEKTASHI FAMILIES IN BESNI

Abstract

Besni district is an important place where the culture of Alawi-Bektashi is effective. The borders of this city in the Ottoman period were wider than today's. A lot of villages located within the borders of some cities such as Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Kahramanmaraş today, once were located within the border of Besni. Alawi-Bektashi culture in Besni was propagated by the first sufis who came to Anatolia. Today, generally Kesmetepe and Şambayat town and Köseceli, Tetirli, Akkuyu, Akpınar, Beşkoz, Burunçayır, Gümüşlü, Karalar, Konuklu, Çakallı (Çamlıca), Yukarısöğütlü villages are the places where Alawi-Bektashi people still live. In the 16. century there was a place in the Besni called "Karkın". It has shown that this place was named possibly after the sufis of Dede Garkın, who came to this region and spreaded the Turkish-Islamic idea. As a matter of fact, some 16th century-Ottoman archive documents show that in that region, "Dede Garkınzadeler" tribe was effective, a group originating from Aleppo Turkoman and that they continued to be effective too in the 18th and 19th centuries. It is understood that families of Dede Garkın societies accepted Kazımi dervish lodge in Gaziantep as the place of pilgrimage and they visited that place sometimes. When it is thought that the lodge of Kazımi had its name from the 7th "İmam Musa'yı Kazım" and that Dede Garkın was appertained to the Seyyid Garip who was the descent of 7th İmam Musa'yı Kazım's sons, it has been understood very well why the people appertained to Dede Garkın families in Besni accepted the dervish lodge in Gaziantep as the place of pilgrimage. In a study, it is pointed out that some families in the Dede Kargın Sons Family Tree" chain has the surname of "Pektaş" and in the light of this information it can be understood that the Alawi families living in Beşkoz village may be the descents of Dede Garkın. It was found that the families of Dede Garkın society living in Besni, was camel raiser like the others living in some regions such as Erzincan, Elazığ, Malatya and Çorum. As a result, this fact can be related to the camel motifs which is of an important place in Alawi-Bektashi culture.

Keywords: Central Asian Turkish-Islamic culture, Alewi/Bektashi Culture, the dervishes of Khorasan, Ahmad Yassawi, Dede Garkın, Karkın Masjid/small mosque, Besni (Adıyaman), Gaziantep

Giriş

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Besni kazası tarihte çeşitli isimlerle anılmıştır. Antik dönemde "Parala, Paralani" (Genç, 2008:65, 74, 123) Octacuscum", (Yurt Ansiklopedisi, 1981:205; Şahin-Güçhan, 2008:13-14) Memlûklular döneminde Behesna ve Behisni (Çetin, 2009: 21, 59 vs.) Osmanlılar döneminde de Behisni, Behisti, Behiştî, (Oruç Beğ Tarihi, 2008:37) Bihisni (Baykara, 1998: 229, 255-256) gibi adlarla anılmış, nihayet 1950'lerden sonra da Besni adı ile anılmaya başlamıştır.

1071 Malazgirt Savaşı ile Türkler Anadolu'ya yayılmaya başlayınca bu bölgeye de fetihler yapılmış ve 1084'te Anadolu Selçuklu Sultanı Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın komutanlarından Buldacı tarafından fethedilmiştir. Bununla beraber bölge, zaman zaman Türkler ile bölgenin diğer güçleri arasında el değiştirmiştir (Taştemir, 1992: 541).

Moğolların Orta Asyayı ve çok geçmeden de İran ve Irak bölgelerini istila etmeleri bundan rahatsızlık duyan birçok mutasavvıf, sofi ve şeyhin de Anadolu'ya akmasına ve burada bir tasavvuf cereyanı oluşmasına neden olmuştur (Ocak, 2011b:170-171; Köprülü, 1995: 115; Melikoff, 2009: 36; Öztürk, 1998:44; Yavuz, 1998:122). Bu çerçevede 15. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'ya çok sayıda sofi gelip yerleşmiş olup (Karamustafa, 2005:87) bu sofilerden Kalenderi dervişlerin özellikle Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde hayli fazla oldukları, (Ocak, 1999: 63) Dede Garkın ve müritlerinin de bu sırada Anadolu'ya gelerek yerleşmiş oldukları tahmin edilmektedir (Ocak, 2000: 108).

Bu bağlamda Behisni ve civarında da (Harran, Re'sü'l-ayn, Hisnukeyfa, Mardin, Hakkari, Tokat, Akşehir, Konya vs) Rufai, Haydari ve Cavlaki (Kalenderi) baba, derviş ve şeyhler etkili olmuş (Bayram, 2002: 44, 46, 50-51) ve kısa zamanda bölgedeki Türkmen aşiretleri arasında Alevi-Bektaşî eksenli fikirler yayılmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Besni kazasında Alevi Bektaşî eksenli inançlar ile ilgili bulgular tespit edilmeye çalışılmıştır. Alevi-Bektaşî inanç değerleri son zamanlarda çok konuşulan konulardan birisidir. Bu değerler sistemi ile ilgili olarak birçok çalışma yapılmışsa da bu konuyu Besni kazası bağlamında ele alan araştırmamızda da faydalandığımız birkaç mülakat çalışması dışında araştırma bulunmamaktadır. Özellikle de bölgede Dede Garkınzadeler'in etkileri konusunu müstakil olarak ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Araştırmada Başbakanlık Osmanlı Arşivinde (İstanbul) ve Ankara Vakıflar genel Müdürlüğünde bulunan arşiv vesikaları, Besni'de yaşamakta olan Alevi-Sünni vatandaşlar arasından örnekleme alınan kaynak kişilerle yapılan mülakat ve gözlem verileri ve bu verileri destekleyen literatürlerden elde edilen bulgular kullanılarak Besni kazasında Alevi Bektaşî meşrep ocaklar özellikle de Dede Garkınzadeler'in bölgedeki tesirleri konusunda somut veriler ortaya konmaya çalışılmıştır.

A. Anadolu Aleviliği

Anadolu Aleviliği, Orta Asya'da oluşan Yeseviliğin, Horasanlı Baba İlyas'ın Babailiğinin, Fazlullah'ın Hurufiliğinin, Kutbeddin Haydar'ın Haydariliğinin ve Şiilik, Batınilik, Rafizilik gibi akımların hatta Şamanlık, Budizm, Maniheizm gibi İslam öncesi dinlerin ve özellikle Orta Asya Türk gelenek ve göreneklerinin adeta bir uzantısı olduğunu düşündürebilecek özellikler göstermektedir. Bektaşilikte bütün

bu etkileri içinde barındırmaktadır (İnançer, 1994:129). Anadolu'da yaygın bir alana sahip olan Garkınlar da daha Horasan'da iken, yaygın olan Şiilik-Alevilik ekseninde yoğrulmuş, Alevi-Şii oymaklarla birlikte hareket etmişlerdir (Kocadağ, 2001).

XIII. yüzyıl başlarında, Baba İlyas'ın şeyhi olan Dede Garkın, (Baş, 2011:32) halifesi Baba İlyas'ın ve onun halifesi Hacı Bektaş Veli'nin gölgesinde kalmıştır. Hatta Hacı Bektaş Veli'den önce ve ondan ayrı bir şekilde Anadolu'da irşat faaliyetine başlamış olmasına rağmen, zamanla Alevi-Bektaşî geleneği içerisinde anılmıştır (Gülten, 2011: 148). Bu durum Dede Garkınzadeler ve Bektaşîlerin zaman zaman iletişim içerisinde olmalarından kaynaklanmaktadır. 19. yüzyıla ait muhtelif belgeler de Dede Garkınzadeler ve Bektaşîlerin bir ilişki içerisinde olduklarını (Akkuş, 1999: 22 vd.) göstermektedir. Nitekim Dede Garkınlar 1822'li yıllarda hiç değilse görünüşte Hacı Bektaş Veli hankahıyla ilişki içindedirler. 1238/1822'li yıllarda Dede Garkın evladının kontrolündeki Türkmenler arasında zaman zaman baş gösteren anlaşmazlıklara Bektaşî Postnişini Feyzullah Çelebi tarafından çözüm bulunması (Soyyer, 2009: 83; Soyyer, 2005: 41) bu konuda önemli bir donedir.

1. Besni ve Havalisine Alevi-Bektaşî Fikirlerin Yayılması

II. Gıyaseddin Keyhüsrev yönetiminin meydana getirdiği ciddi ekonomik ve toplumsal rahatsızlıklar, kitleleri zor durumda bırakmış, bu yüzden Baba İlyas'ın yaptığı propagandalar bölge halkları üzerinde etkili olmuş ve bir takım ayaklanmalar meydana gelmiştir.¹ Halife Baba İshak'ın fiilen yönettiği bu isyan hareketi Güneydoğu ve Orta Anadolu'da çok çabuk gelişmiş hatta isyan Kefersud'dan Adıyaman, Malatya ve civarına, Amasya'dan Tokat, Sivas, Çorum ve bugünkü Yozgat havalisine, oradan da Kırşehir yakınlarına kadar yayılmıştır (Ocak, 2011a:76-77; Yaman, 2009:184). İsyancılar Sümeysat, Kahta, Adıyaman'ı ele geçirmiş ve yağmalamışlardır (Kaleli, 1993:101)². İsyan o kadar güçlüdür ki Babailer Selçuklu kuvvetlerini tam on iki defa yenilgiye uğratmışlardır. Sonunda ancak paralı Frank askerleri kullanılarak ağır bir yenilgiye uğratılabılmışlardır. Bu çerçevede Türkiye tarihinin en önemli toplumsal dini hareketlerinden olan Rum Abdalları (Abdalan-ı Rum) Babailer isyanının tarih sahnesine çıkardığı önemli bir olgu olarak ortaya çıkmış ve Alevilik ve Bektaşîlik de bu miras üzerine doğup gelişmiş ve muhtelif alanlara yayılmıştır (Yaman, 2009:184). Anadolu Alevi-Bektaşî tarih ve geleneği içerisinde Güneydoğu Anadolu Alevilerinin yaşam alanlarının Anadolu'nun en eski alanlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. (Taşgın, 2007a: 1202) Nitekim Behisni (Besni), Re'sü'l-Ayn, Hisnukeyfa, Mardin, Hakkari, Tokat, Akşehir, Konya ve daha birçok beldelerde Rufaî, Haydarî ve Kalenderi derviş ve şeyhlerinin (Bayram, 2002: 44, 46, 50-51) bölgede ilk dönemlerden beri etkili oldukları ve bu etkinin ileriki yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Mesela 1578'de Malatya, Maraş ve Boz-Ok üçgeninde Şii fikirlere sahip Şambayadî Türkmenlerinden bir kişinin (adı bilinmiyor) İran Şahı II. İsmail olduğunu iddia ederek isyana yeltenmesi (Söylemez, 2004: 71), yine 16. yüzyıl başlarından beri (1519) Besni kazasında varlığı bilinen (Taştemir, 1999: 210)

ve Bektaşî meşrep bir vakıf olduğu düşünölen Hacı Himameddin Evkafî'na 1803 yılında yapılan bir görevli atamasının Hacı Bektaşî Veli asitanesinde seccadenişin olan Şeyh Abdöllatif arzıyla yapılması (Rebiölahir 1218/Temmuz-Ağustos 1803)³ gibi olgular bunu göstermektedir.

Bölgede yaşayan Müslöman ahalinin çoğı Sünnî olmasına rağmen Rafizî ve Kızılbaş grupların da 19. yüzyılda, Besni'de varlığını devam ettirdiğı görölmektedir (Aras, 2006: 117).⁴

2. Besni Kazasında Alevi-Bektaşî Kitlelerin Yaşam Alanları

Besni bugün küçük bir kaza olmasına rağmen geçmişte özellikle Osmanlı döneminde bugün Adıyaman,⁵ Gaziantep, Malatya⁶ ve Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi sınırları içerisinde⁷ bulunan birçok köy ve mezrayı kendi sınırları içerisinde bulundurmüştür (Baykara, 1988: 175, 194, 88, 106, 229, 255-256). Bu çerçevede Alevi-Bektaşî meşrep insanların yaşadığı muhtelif alanların geçmiş dönemlerde Besni kazası sınırları içerisinde iken bugün sınırların değışmesiyle başka vilayetlerin sınırları içerisinde olması olası gözökmektedir. Buna en çarpıcı örneklerden birisi geçmişte Besni kazasına bağılı Bulam kasabasının⁸ bugün Adıyaman'ın Çelikhan ilçesinin sınırları içerisinde olup burada Üryan Hızır Ocağı (Rençber, 2010: 395) ve yörede "ihtiyar Nene" olarak bilinen Zebran (Sarı Gök) Alevi dede ocaklarının bulunmasıdır. (Bahadır, 2005: 203) Üryan Hızır Ocağı dedesi, bölgedeki Alevilerin, Babai isyanından bu yana Adıyaman bölgesinde ikamet ettiklerini ve buradaki Alevilerin Tunceli, Sivas, Gaziantep, Malatya vs. illerdeki Alevilerle iletişim halinde olduklarını ifade etmektedir (Rençber, 2010: 395-397).

16. yüzyıl tahrir kayıtlarına göre Besni kazası Subadra Nahiyesine bağılı Kozan köyü sınırları içerisinde "Karkın Mezrası" bulunmakta iken⁹ (Yinanç ve Elibüyük, 1983: 501) yine daha sonraki dönemlerde Besni merkeze bağılı bir "Kargın Köyü" bulunmasına rağmen (Yalçın ve Yılmaz, 2002:13-94) günümüz Besni sınırları içerisinde bu ad altında bir köy bulunmaması da¹⁰ dikkate değer bir örnektir. Nitekim bu yerleşim alanlarının adından da anlaşılacağı üzere, Dede Garkın yolunu takip eden hanelerin ikamet alanı olması olası gözökmektedir.

Yapılan alan araştırmasında Besni kazasında muhtelif sayıda Alevi-Bektaşî kitlelerin bulunduğu yerler tespit edilmiştir. Bu çerçevede Kesmetepe kasabası (karışık), Köseceli köyü (karışık), Akkuyu köyü, Akpınar, Beşkoz, Burunçayır, Gümüşlü, Karalar, Konuklu, Çakallı (Çamlıca), Tetirli (karışık), Yukarısöğötlü, Şambayat ve şu anda Gölbaşı sınırları içerisinde bulunan Çelik, Haydarlı, Yarbaşı, Yeniköy, Çatalağaç, Savran (karışık), Aktoprak köylerinde önemli ölçüde Alevi kitlelerin yaşadığı tespit edilmiştir (<http://www.aleviforum.com/showthread.php?t=45763>). Bu köylerde yaşayan Alevi kitlelerin bir kısmı yılın belirli zamanlarında Adıyaman'da bulunan "Ape Aziz Ziyaratı" nı ziyaret etmektedir. Ayrıca özellikle Burunçayır, Mırnıtlı, Tetirli ve Gölbaşı'na bağılı Çelik köyündeki Alevilerin bir kısmı da önemli gün-

lerde ve zor zamanlarında veya bir rüya ile kendilerine bir ihtarda bulunulduğunda rüyalarının “hayr” çıkması için Beşkoz köyünde bulunan Alevi dedeleri İbiş Kahya, Cuma Çavuş, Ahmet Cemal Pektaş Dede, Mustafa Pektaş Dede ve Ballı Pektaş Dede’lerin mezarlarında kurban keserek bölge halkına ikramlarda bulunmaktadırlar. Bu köylerdeki Alevilerin bir kısmı ise Besni merkezde bulunan Ehlibeyt eksenli Sünni ve Kadiri meşrep Hallo (Halil) Baba tekkesine de ilgi duyarak bazı zamanlar buraya da ziyaretler gerçekleştirmektedirler.¹¹

Adıyaman bölgesindeki Alevi dedeleriyle yapılan söyleşilerde geçmişte Besni’ye bağlı olan Tut’a bağlı beş Alevi köyü olduğu ve Besni’de Bektaşî kollarının bulunduğu ifade edilmiştir. Besni’ye bağlı Beşkoz Köyü’nde ikamet eden Ballı Pektaş ile yapılan söyleşide ise Ballı Pektaş Dede pir olarak Hacı Bektaş Dergahını benimzediklerini ve Hacı Bektaş Dergahı’na bağlı olduklarını ifade etmiştir. Hatta Ballı Pektaş, dedesi ve dedesinin babasının 12 günde atla Hacı Bektaş’a ziyarete gittiklerini oradan da kendilerini ziyarete geldiklerini belirtmiştir. Ballı Pektaş Dede senede birkaç defa Besni’ye bağlı Mırıhtıl, Yusuf, Sarıçiçek, Göğündürme, Burunçayır¹² gibi köylerde yaşayan Alevi meşrep topluluklara cemlere de gittiğini ifade etmiştir. Ballı Pektaş dedenin yeğeni Niyazi Aslan Dede (dayı-yeğen) ile yapılan mülakatta ise Niyazi Aslan Dede kendilerinin küçük yaşta iken Beşkoz köyünden Gölbaşına (Adıyaman) taşındıklarını belirtmiştir (Aydın, 2001). Böylelikle Gölbaşı’nda da Beşkoz’daki aynı silsilenin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde Maraş Türkmenlerine bağlı Dedeşli ve Selmanlı (Aksüt, 2004) ayrıca Dede Garkın, Çepni gibi Alevi-Bektaşî eğilimli aşiretlerin de yaşam alanlarından birisi Besni bölgesi olmuştur.

Malatya Beyine ve Besni kadısına gönderilen 14 Temmuz 1573 tarihli bir hükümden, Şii Safevi Devleti’nin kuruluşunda etkili olmuş (Gündüz, 2010: 27), Oğuzların Üçok koluna mensup (Sevinç, 2008:61) kalabalık Alevi-Çepni kitlelerinin (Sevinç, 2009:56) Besni ve Malatya dışında Gaziantep, Rumkale, Aydın ve Halep civarlarında da ikamet ettikleri ve bunlar üzerinde Alevi-Bektaşî eksenli fikirlerin etkili olduğu (Akkuş, 1999:21; Soygyer, 2005:41; Soygyer, 2009:83) anlaşılmaktadır.

Bu aşiret mensuplarının şuanda hangi ilin sınırları içerisinde yaşadıklarına dair kesin bir bulgu tespit edilememekle beraber, gerek Kargın Ocağına bağlı grupların gerekse de diğer Alevi-Bektaşî grupların Türkmen ve Ocak (Garkın gibi) özelliklerini unutarak sadece Alevi veya Kızılbaş olarak da isimlendirilmiş olmaları muhtemel gözükmektedir.¹³

3. Besni’de Dede Garkınzadeler’le İlgili Bulgular

Anadolu’daki Alevi toplumunu, inançsal yönden etkileyen, yönlendiren, onlara “pirlik-dedelik-rehberlik” eden manevi önderlerden birisi (Kocadağ, 2001) hatta zamanla Alevi mürşit ocaklarının en büyüğü (Ocak, 2011c: 66-67; Aksüt, 2006:

48) Dede Garkın olmuştur. Dede Garkın, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli bir rol oynayan dini oluşumların Anadolu'daki ilk temsilcilerindendir. Oğuzların Garkın boyuna mensup bazı cemaatlerin hem dinî hem de siyasi önderi olmasından dolayı etrafında önemli bir nüfus bulunmuştur (Gülten, 2011:155). Osmanlı devletinin iskan politikasının bir gereği olarak diğer Oğuz boylarıyla beraber Dede Garkın evladının da Anadolu'nun muhtelif yerlerine yayıldıkları ve zaviyeler açtıkları (Soyyer, 2009:83) görülmektedir. Tahrir defterlerinde Dede Garkın ile ilgili olarak belirtilen “evladı veya oğlu kelimeleri” onun bir tarikat kurduğunu ve Garkın boyuna mensup pek çok kişinin bu tarikatın müridi olarak gittikleri yerlere Garkînî tarikatını götürdüklerini (Gülten, 2011:155) göstermektedir.

Dede Garkın Ocağı Anadolu'nun hemen her yerinde dağınık halde bulunan Alevi ocakları arasında talip topluluklarının çokluğu itibariyle önemli bir nüfusa sahip olup, mürşit ocağı olması hasebiyle ve kendisine bağlı pir ocaklarının fazlalığı itibariyle de önemli bir etki alanı oluşturmuştur (Taşgın, 2009: 212). Nitekim Dede Garkın daha hayatta iken aşiretinin Güneydoğu Anadolu'da etkili olduğu anlaşılmaktadır. (Ocak, 2011c:71) Dede Garkın halifelerinden olan İbrahim Hacı ve Ali Seydi Malatya, Kahramanmaraş, Sivas, Tokat gibi yörelerde etkili olmuş, talibi olan önemli dede ocaklarıdır (Aksüt, 2006: 41). Bu çerçevede Güney ve Orta Anadolu'da yaygın olan birçok Alevi meşrep ocağın mürşit ocağının Dede Garkın olduğu görülecektir. (Taşgın, 2007b:526).

Dede Garkın Ocağı'na gönül vermiş olan Besni ve Gaziantep'teki muhtelif Alevi grupların birbirleriyle iletişim içerisinde oldukları ve Besni'deki Alevi grupların yılın belirli zamanlarında bağlı buldukları pirlere bir araya geldikleri görülmektedir. Bu çerçevede Gaziantep'in en eski semtlerinden biri olan Kalealtı'nda, Kazımı Tekkesi adı verilen bir Çepni tekkesinin kurulduğu ve bu tekkenin sadece Gaziantep'teki Çepnilerin değil Gaziantep ve çevresindeki bütün Alevi Türkmenlerin birlik ve beraberliğini sağlayan bir merkez haline geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yılın belirli günlerinde bu tekkede toplanılmakta ve kurbanlar kesilerek, mukaddes ağaçların gölgesi altında oturulmakta ve aynı günlerde tekkeye gelen Çepni dedesinin eli öpülerek, hediyeler verilmekte ve eğlenceler tertip edilmektedir. Bu törenlere Besni'nin yanında Barak köyleri, Sakçagözü, İslahiye ve Maraş'tan gelen Alevi Türkmenler katılmakta, tekkenin kuyusundan çıkan su, zezem suyu gibi kutsal sayılıp hediye olarak götürülmektedir (Sevinç, 2008:63).

Alevi-Bektaşî niteliklere sahip olan Kazımı Tekkesi'nin (Gülççek, 2000) tarihsel arka planı incelendiği zaman, adını 7. İmam Musa'yı Kazım'dan aldığı ve Dede Garkın'ın da 7. İmam Musa'yı Kazım evlatları soyundan Seyyid Garip Musa'ya bağlı olduğu (Karakaş, 2003) düşünülürse Besni'deki özellikle Dede Garkın Ocağı'na mensup olduğu düşünülen kitlelerin Gaziantep'teki bu tekkeyi niçin ziyaretgah olarak kabul ettikleri daha iyi anlaşılacaktır.

1122/1710 yılına ait Malatya, Besni ve Rum Kale kadılarına gönderilen bir fermanla Dede Garkınzadeler'den olduğu anlaşılan "Seyyid Numan kabilesinden .....Seyyid Vefa'nın gerçek seyit olup olmadığı araştırılarak seyit soyundan ise vergilerden muafiyeti için emir verilmesi (Yalçın ve Yılmaz, 2002:13-94), bir vakıf kaydında "Karkın binası" olarak tanımlanmasına izafeten Kargınlar tarafından yapıldığı anlaşılan Besni merkezinde Orta Mahalle'de (Vusta mahallesi) bulunan "Karkın Mescidi"ne bir "ferraş" ve "müezzin" atandığının belirtilmesi (Ramazan 1168/Haziran-Temmuz 1755/ C.evvel 1239/Ocak-Şubat 1824)¹⁴, 1802 yılına ait bir vesikada Besni bölgesinde ikamet eden aşiretlerden birisinin "Dedekargunlu" olarak ifade edilmesi¹⁵ (Gurre-i Muharrem 1217/ 4 Mayıs 1802), 1821-23 yıllarına ait bazı belgelerde Rumkale, Antep ve Behisni kazalarında yaşayan muhtelif grupların çok eskiden beri (mâ-takaddümden beri) Dede Garkın evladından Seyyid Şeyh Cafer Dede bin Mehmet Cura Dede adlı kişiyi şeyh olarak tanıdıklarının (Evail-i Safer 1237-11 Kasım 1821/15 Rebiülahir 1239-19 aralık 1823) (Akkuş, 1999:22, 26) belirtilmesi Dede Garkın Ocağı'nın bu tarihlerde Besni kazasında etkin olduğuna dair bir izlenim uyandırmaktadır.

1919 yılına ait bir diğer belgede ise "Antep tarafında" "Cura Mehmed Baba oğlu Cafer Babanın Dede Garkın halifelliğini yürüttüğünün belirtilmesi¹⁶ (Akkuş, 1999: 30) Besni'deki muhtelif Türkmen grupların şeyhliğinin de daha önce olduğu gibi teselsülen bu tarihte de aynı kişi tarafından yürütüldüğünü akla getirmektedir. Böylelikle uzun bir süre Rumkale, Antep ve Behisni kazalarında yaşayan bir kısım Türkmenlerin eskiden olduğu gibi en azından 1919'lu yıllara kadar Dede Garkın Ocağı'nın etkisi altında olduğu anlaşılmaktadır.

Beşkoz Köyü'nde bulunan Alevi dedesi Cuma Pektaş ile yapılan mülakatta Cuma Dede kendilerinin Urfa'dan Besni bölgesine göç ettiklerini fakat Dede Garkın evladı olup olmadıkları konusunda herhangi bir bilgisi olmadığını ellerinde de geçmişten tevarüs eden herhangi bir belge bulunmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber bu Alevi Ocağı dedesinin soyadının "Pektaş" olması dikkat çekicidir. Nitekim Ahmet Rıza Kargın tarafından hazırlanan "Dede Kargın Oğulları Soyağacı" silsilesi içerisinde Adnan ve Kenan isimli iki kişinin soyadlarının "Pektaş" olarak verilmesi (Kargın, 2003:67-68) Beşkoz köyündeki Alevi ocak ailenin Dede Garkın evladından olacağı konusunda bir izlenim uyandırmaktadır.

3.1. Dede Garkınzadeler'in Deve Yetiştiriciliği Yapması ve Osmanlı Ordusuna Deve Sübvansiyonu

Alevi-Bektaşî inancında devenin önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim Alevi-Bektaşî inancına göre Hz. Ali kendi tabutunu kendisi götürmüştür. Yani deveyi çeken de devenin üzerindeki tabutta olan da Hz. Ali'dir. İkilemiş olan bedenin biri devenin üzerinde yatmakta diğeri ise deveci kılığındadır (Erseven, 2008: 624). Bu çerçevede Alevi-Bektaşî inancına mensup olan insanların hayatlarında "deve mo-

tifi” önemli bir yer almış olmalıdır. Caferi mezhebine mensup bazı kişilerin mezar taşlarının “deve heykel mezar taşı” olması (Sili, 1998: 192), Osmanlı döneminde Alevi-Bektaşî inancına mensup olan Dede Garkınzadeler başta olmak üzere muhtelif Alevi eksenli aşiretlerin deve yetiştiriciliği yapmış olması bu hususu destekleyen donelerdendir.

Nitekim Dede Garkınlar ile ilgili tespit edilen muhtelif belgelerde Kargın Ocağı’nın özellikle “Develi Kargın” kolunun Erzincan, Elazığ, Malatya ve Çorum dolaylarında kömür üretme ve develerle kömür taşıma görevini sürdürdüğü (Yalçın ve Yılmaz, 2002:13-94), Besni kazasında yaşayan Garkınzadeler’in de civar bölgelerde olduğu gibi deve yetiştiriciliği ile ilgilendikleri fakat bunları bölgenin doğası gereği kömür üretme ve taşıma işlerinde değil Osmanlı ordusunu sübvansede etmekte kullandıkları görülmektedir. Yaptığımız araştırmada Osmanlı döneminde Besni kazası dahilinde yaşayan “Dedekargunlu” başta olmak üzere Alevi eksenli Çakallı, Mehmanlı (bugün Alevi ve Sünnilerin birlikte yaşadığı Kesmetepe beldesinin olduğu yerde) ve Timurcu (Demirci) aşiretlerinin, Osmanlı Devleti’ne ihtiyaç duyduğu zamanlarda -eşkıya takibi ve savaş durumları gibi olağanüstü durumlarda kullanılmak üzere- istihdam edilen develerin temin edilmesinde destek verdikleri görülmektedir. Konuyla ilgili olarak 1802 yılına ait bir vesikada Mısır’ın fethinden sonra Osmanlı ordusunun karadan İstanbul’a geçişi sırasında Behisni kazasının da Osmanlı ordusuna destekte bulunduğu bu konuda Behisni kaymakamı Abdurrahman Paşa başta olmak üzere muhtelif yerlere bir hüküm gönderildiği görülmektedir. Hükümde “beher meharı yirmişer kuruşdan” toplam 3000 kuruş tutan ücretleri ordu-yu hümayun hazinesinden verilmek koşuluyla Behisni toprağında sakin Çakallı aşiretinden 150 mehar (yular) sarban (deveci), havut, urgan, busat vesairesi mükemmel olan deve kiralanması, yine Behisni toprağından “Dedekargunlu”, “Mehmanlı” ve “Timurcu” (Demirci) aşiretlerinden beher meharı yirmişer kuruştan 2.000 kuruş ücretle, ücreti ordu-yu hümayun hazinesinden karşılanmak üzere 200 mehar deve, her biri yirmişer kuruştan 1000 kuruş ücretle, ücreti ordu-yu hümayun hazinesinden karşılanmak üzere Serdtayalı ? ve Kösemanlı aşiretinden de 50 devenin her biri yirmişer kuruştan toplam 3.000 kuruşun, ücreti ordu-yu hümayun hazinesinden karşılanmak üzere kiralanması için Rışvan aşireti Boybeyisi Ali Beyzade Mehmet, Solağın oğlu Ali ve Küçük Hasan ve sair kethüdalardan 150 mehar deve temin edilmesi istenmiştir (Gurre-i Muharrem 1217/ 4 Mayıs 1802).¹⁷

4. Besni’de Alevi ve Bektaşî Orijinli Diğer Bulgular

4.1. Duvar Halılarında Geyik Motifi

Adıyaman bölgesindeki türbe ve evliya anlatılarının büyük bir kısmında Alevi Bektaşî inançlarının hakimiyeti söz konusudur. Nitekim bölgedeki muhtelif türbe ve ziyaretlere atfedilen evliyaların çeşitli donlara girebilmesi, yiyeceklerin verdikçe eksilmemesi, kuru bir ağaçtan meyve alınması, özellikle de elma alınması, zehir içip

ölmeme, vahşi hayvanları hizmetine alma ve geyik donuna girme gibi motifler Alevi Bektaşî menkıbelerinde de çok işlenen bir motiftir (Yaşar, 2010: 103, 107, 110-111). Bu motiflerden Bozkurt gibi bazı Türk boylarının sembolü olmuş olan geyik motifinin Türk tasavvuf hayatında da önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Geyikli Baba ve Abdal Musa'nın geyik şeklinde dolaşması, Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Hakim Ata'nın mezarı başında geceleri geyiklerin toplanıp, tan ağarınca kadar zikir yapmaları bunlardandır (Aytaş, 1999).

Geyik motifi Dede Garkınzadeler de de ön plana çıkan motiflerden biri olarak gözükmektedir. Nitekim geyik derisinden yapılmış başlık, Dede Garkın tarikatının "alameti" olmuş, (Ocak, 2000: 110; Aksüt, 2006: 43) bazı menakıplamelerde Dede Garkın "Boz Geyikli Dede Karkın" olarak isimlendirilerek, manevi mertebeleri ifade eden 12 posttan dokuzuncusu olan atçı postu- Boz Geyikli Dede Karkın Postu olarak ifade edilmiştir (Altınok, 2003).¹⁸ Görüldüğü gibi geyik, Alevi-Bektaşî geleneğinde ulu kabul edilmiş hatta avı günah sayılarak uğursuzluk getireceğine inanılmıştır (Arslanoğlu, 2001).

Alevi-Bektaşî inanç ekseninde önemli bir yeri olan geyiğin, motifinin de sembolik bir anlatımdan ziyade dinsel bir motif olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan alan araştırmasında Besni'de geçmiş dönemlerde Sünni Alevi hemen herkesin evinde, halı ve kilim dokumacılığının gelişmiş olmasına paralel olarak, işlenen duvar halılarında geyik motifinin sık sık kullanılmış olduğu belirlenmiştir. Halı ve kilimlerdeki muhtelif motiflerin tarihin belirli bir noktasındaki zihniyet ve tutumların ürünleri olduğu, bir toplumun zihniyetini ifade ettiği ve bir takım mesajlar içerdiği (Aksoy, 2007: 172, 181) düşünülürse Besni bölgesinde geçmişte hemen her evde olduğu anlaşılan geyik motifli halıların bölgedeki Alevi-Bektaşî ve bu bağlamda Dede Garkın kültürünün bölgedeki etkilerinden olduğu tahmin edilebilecektir.

4.2. Türbe ve Ziyaretlerdeki (Ziyaratlar) Motifler

İslâm dünyasının geneli üzerinde ilmî yetkinlik ve otoriteye sahip olan İmam Gazali'nin kabirlere ziyaretin ölümü hatırlama ve ibret alma dışında, orada yatan salihlerin bereketinden istifade etmek amacıyla da yapılabileceğini ve bunun dinen güzel bir davranış olduğunu dile getirmesi ziyaret kültürünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Öztürk, 2011: 187). Bu çerçevede Anadolunun hemen her yerinde halk arasında evliya kültleri çok yaygın bir hâl almıştır. Nitekim birçok kent ve köyde bir veya birkaç evliya türbesinin varlığı göze çarpmaktadır.

Yapılan alan araştırmasında Besni'de tespit edilen ziyaretlerin çoğunun burarlarda yatan kişinin adına baba veya dede unvanı eklenerek isimlendirildiği, bunlara birçok keramet atfedildiği bu çerçevede bölge halkının türbe ve ziyaretlere büyük bir saygı gösterdiği tespit edilmiştir. Türbe ve ziyaretlere muhtelif hastalıkların iyileştirilmesi, çocuk sahibi olmak ve Hıdırellez günlerinde tören amaçlı olarak gidildiği görülmektedir. Bölge halkının türbelerde yatan zatlara hitaben:

“Benim nazım sanga, sening nazıng da Hakk’a geçiyor...” diyerek burada yatan zatları vesile kılıp Allah’tan dilek diledikleri görülmektedir (Sucu, 2006:152).

Besni’de tespit edilen türbe ve ziyaretlerin bir kısmında Kadiri, Rufai veya diğer Ehli Sünnet yoluna intisap etmiş kişilerin yattığı görülmekle beraber ziyaretlerden bir kısmının, bölgede geçmişte yaşayan Alevi-Bektaşî eksenli aşiret mensupları ile paralel olarak Alevi Bektaşî kökenli olabileceği de düşünülmektedir.

4.2.1. Cüneyd Dede Ziyareti

Besni’de tespit edilen en önemli ziyaretlerden birisi Cüneyt Dede ziyaretidir. Ziyaret Besni’de Sübhane obasının üstündeki tepenin zirvesine yakın bir mevkiye bulunmaktadır. Ziyarete bir türbe bulunmamaktadır. Halktan edinilen bilgiye göre burada Cüneyd-i Bağdadi yatmaktadır. Cüneyd-i Bağdadi’nin mezarı Bağdat’ta Şü-nüziye mezarlığında (Ateş, 1993: 120) olduğuna göre burası makam olmalıdır. Yapılan bazı araştırmalarda Cüneyd-i Bağdadi’nin Hacı Bektaş Veli’nin (Kaleli, 1993: 82)¹⁹ ve Babailik tarikatının kurucusu Baba İlyas’ın yol zincirinin bir kademesini teşkil etmesi (Ocak, 2000:150; Aksüt, 2006: 157-158) bu ziyaretin, bölgedeki Alevi-Bektaşî eksenli anlayışın bir göstergesi olabileceğine dair ipuçları vermektedir.

4.2.2. Ahi Ali Baba (Ahali Baba) Ziyareti

Anadolu Aleviliğinin Ahilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık ve Tahtacılık gibi muhtelif kolları bulunmaktadır. (Eyüboğlu, 1997: 405) Bunlardan Ahilik, Bektaşiliğin teşekkül ve teessüsü yolunda hazırlanmış birer “ocak” mahiyetinde bulunmuştur (Baha Said, 2008: 87). Bektaşilik ve Ahilik arasında ayin ve erkan bakımından da büyük benzerlik olup, Bektaşî, Alevi ve fütüvvet esasları birbirine karışmıştır. Osmanlı devletinin kuruluşunda etkili olan Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murat ve emsali babalar Ahi şeyhleri (Eraydın, 1994: 302, 341) olmaları yanında Bektaşîlerin de önde gelen simalarından kabul edilmişlerdir. Yapılan araştırmada Anadolu’ya gelen ilk mutasavvıflarla beraber Besni’de de ahilik teşkilatının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 16. yüzyıl ortalarına ait 1547 (Taştemir, 1999: 240) ve 1560 tarihli tapu tahrir kayıtlarında (Yınanç ve Elibüyük, 1983: 483) ve 1775 yılına ait bir vakıf kaydında Besni’de Çelebi mahallesinde Ahi Ali Zaviyesi bulunduğu anlaşılmıştır²⁰, bölgedeki bazı mezarlarda Ahi kavuklu mezar taşı bulunması (Demirel, 2008: 112)²¹ ve Ahi Ali Baba’ya ait bir ziyaret tespit edilmesi bu verimizi desteklemektedir. Eski Besni yerleşkesinde çarşı mevkiinde olduğu için Çarşı Zeyvası (Çarşı Zaviyesi) adı ile de anılan ziyaretin, Ahi Evren Teşkilatı’nın Besni’deki temsilcisi Ahi Ali Baba’ya ait olduğuna inanılmaktadır.

Bölge halkı Ahi Ali Baba ile bölgenin iki önemli türbesinde yatan Hacı Zeyrek ve Hacı Ali Bey’in (Sofraz) kardeş olduğuna inanmaktadır. Anlatıldığına göre, bölgeyi Ermeniler zapt ettiği zaman bu üç kardeş kaybolmuş ve bir daha hiç görünmemiştir (Özcamus-Yavuz, 2007: 33).

Özellikle felçli hastaların türbeye gelerek burada yatan zatı vesile kılarak Allah'tan şifa diledikleri görülmektedir.

*Resim: Besni Musalla Mezarlığında Bulunan Ahi Kavuklu Mezar Taşı
(Demirel, 2008: 112)*

Sonuç

Moğolların Orta Asya, İran ve Irak bölgelerini istila etmeleri bundan rahatsızlık duyan Kalenderi, Dede Garkın vs. meşreplerden birçok dervişin Anadolu'ya özellikle de Orta ve Güney Doğu Anadolu bölgesine akmasına neden olmuştur. Bu fikirlerin bu dönemden itibaren Besni ve havalisinde de etkin olduğu anlaşılmaktadır.

Besni kazasında yapılan alan araştırmasında tespit edilen Alevi ocaklarının tam olarak hangi gelenekten geldiğine dair kesin bir bulgu tespit edilememiştir. Bununla beraber bölgede Dede Garkın geleneğinden geldiği düşünülen kendilerini Alevi-Bektaşî olarak tanımlayan bir grubun bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yapılan alan araştırmasında günümüz Besni sınırları içerisinde tespit edilen Alevi yerleşkelerinde Dede Kargın Ocağı'na ait olabileceğini düşündüğümüz tek bulgu Beşkoz köyünde yaşayan Alevi dedelerinin soyadlarının "Pektaş" olması ve bu soyadının Dede Garkın Soyağacı silsilesi içerisinde yer almasıdır.

Bununla beraber, Dede Garkın düşüncesini benimsemiş grupların tarihte Besni kazasında çok daha fazla miktarda yaşadığı, 18. yüzyıl ortalarına ait bir kayıttan hareketle (1755) Besni merkezinde Orta Mahallede bulunan ve "Karkın Mescidi" olarak tanımlanan bir ibadethaneyi yaptırmış olabileceği²² ve bunların yılın belirli zamanlarında Gaziantep'te kurulmuş olan Kazımı Tekkesi'ni ziyaretgah olarak kabul edip, buraya ziyarete gittikleri anlaşılmaktadır. Bu arada Kazımı Tekkesi'nin adını 7. İmam Musa'ya Kazım'dan alması ve Dede Garkın'ın da 7. İmam Musa'ya

Kazım evlatları soyundan Seyyid Garip Musa'ya bağlı olması gözden kaçmaması gereken önemli bir olgudur.

Osmanlı döneminde Besni kazası, bugün Malatya, Adıyaman, Maraş, Gaziantep sınırları içerisinde bulunan birçok köyü kendi sınırları içerisinde barındırmakta olup bunlar içerisinde bir kısım yerleşim yerlerinin Alevi-Bektaşî meşrep olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yapılan araştırmada bugün Besni sınırları içerisinde bulunmayan fakat 16. yüzyıl ortalarında Besni kazası Subadra Nahiyesine bağlı "Karkın" adlı bir mezra ve Karkın adında Besni merkeze bağlı bir köyün tespit edilmesi ayrıca Üryan Hızır Ocağı'nın etki alanına sahip olan Bulam nahiyesinin geçmişte Besni'ye bağlı iken bugün Adıyaman sınırları içerisinde yer alması gibi veriler Alevi-Bektaşî meşrep bazı köylerin bugün Besni sınırları dışında kaldığını gösteren belli başlı donelerdendir.

Kentleşme öncesi Alevilerin iç düzenleriyle ilgili olarak dedeler etkin bir halde iken kentleşme ile birlikte civar Alevi yerleşkeleriyle iletişimin yön değiştirdiği anlaşılmaktadır. Mesela Besni kazası Alevileri daha önce Gaziantep'teki Kazım Tekkesi'ni ziyaretgah olarak kabul ederken zamanla bunun koptuğu ve Adıyaman'daki bazı ziyaretgahlara yön değiştirdiği anlaşılmaktadır.

Yapılan alan araştırmasında Eski Türk geleneğimizde de kutsal nitelikler atfedilen ve Türklerin Müslüman olmasıyla İslami bir renge bürünen geyiğin motifler şeklinde Besni'de yaşatıldığı anlaşılmıştır. Nitekim önceden Sünni Alevi hemen herkesin evinde oturma odalarında geyik motifli duvar halılarının bulunması bölgedeki Alevi Bektaşî kültürünün etkisiyle olsa gerektir. Fakat bu izler bugün, kentleşmenin ve buna paralel olarak dini tutum ve düşüncelerin farklılaşması ile silinmiş durumdadır.

Sonnotlar

- ¹ Babai isyanı devletle halk arasındaki siyasi bir çatışmadır. Bir inanç çatışması değildir. Alaaddin Keykubat'a canları ve kanlarıyla bağlı olanların İzzettin Keykavus'la savaşmaları bunun açık kanıtıdır.
- ² Bu tür isyanların ileriki zamanlarda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Mesela 1577 yılında kendisinin Şah İsmail olduğunu söyleyen isyancı bir kişi, Malatya'dan taraftarlar toplayarak tarikatın kurucusu Hacı Bektaş'ın mezarında kurbanlar kesmiştir (Goodwin, 2008: 159).
- ³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Hurûfât Defteri*, 539/51.
- ⁴ 200 Numaralı Besni Kadı Sicili Belge:100, sayfa:85 (13 Teşrinisâni 1308-24 Temmuz 1311 (13 Ekim 1892-24 Temmuz 1894)'ten naklen verilmiştir.
- ⁵ İlgili belgede Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kazası Tut nahiyesine bağlı 15 köyün Besni kazasına bağlandığı belirtilmektedir. (29 S 1313/ 21 Ağustos 1895). Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 416/11, Vesika 3.

- ⁶ İlgili belgede 11 köyün Besni'den ayrılarak Malatya'ya bağlandığı belirtilmektedir (14 Zilkade 1308/21 Haziran 1891). BOA, Şura-yı Devlet (ŞD.), 1465/3, Vesika 1-2.
- ⁷ İlgili belgede Maraş'a bağlı Pazarcık kazasına bağlı bazı köylerin oradan ayrılarak 85 tarihinde bir irade çerçevesinde Behisni kazasına bağlandığı belirtilmektedir (13 L 1304/5 Temmuz 1887). BOA, DH.MKT., 1429/35.
- ⁸ 1312 yılında Besni kazasına bağlı Bulam nahiyesine bağlı 17 köy bulunmaktadır. Nahiyeye bağlı köylerden 11 tanesi Malatya'ya bağlanmıştır (14 Zilkade 1308/21 Haziran 1891). BOA, ŞD., 1465/3, Vesika 2.
- ⁹ İlgili dönemde Karkın mezarısı padişah hasası (Hass-ı şahî) olarak belirlenmiştir.
- ¹⁰ Yalnızca bu isme benzeyen Kargalı adında bir köy bulunmaktadır. Bu köyün Alevi vatandaşlarımızın yaşadığı Arap köyü ile komşu olması dikkat çekicidir.
- ¹¹ Konuyla ilgili bilgi Besnili Mustafa Aydınçelebi, Halil Tatlı Emre ve Beşkoz'daki Alevilerin Dede'si olan Cuma Pektaş'tan alınmıştır.
- ¹² Kaynakta köyün adı yazılırken yanlışlıkla "Buğu çayı" şeklinde yazılmışsa da doğrusu Burunçayır olmalıdır.
- ¹³ Nitekim bunun tarihi örnekleri de mevcuttur. Mesela Dede Kargın mevkinde Osmanlı ve Safevi orduları arasında meydana gelen savaş (15-20 Mayıs 1516) Alevi dede ocakları arasında yer alan ve talipleri de Kargın olan Alevilerin Türkmenliklerini unutmamasına ve çok geniş bir coğrafyaya yayılan bu Türkmen topluluklarının Sünni -Kızılbaş şeklinde ayrışmasına neden olmuştur (Taşğın, 2009: 212, 220).
- ¹⁴ VGMA, *Hurûfât Defteri*, 197/22./ *Hurufat Defteri*, 542/25.
- ¹⁵ BOA, Cevdet Askeriye (C..AS.), 1092/48185, Vesika 1-2.
- ¹⁶ Bkz. 7 Rebiülevvel 1338/ 30 Kasım 1919 tarihli vesika.
- ¹⁷ BOA, C..AS., 1092/48185, Vesika 1-2.
- ¹⁸ Geyik motifinin Dede Garkın yolunu takip eden müritleri tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Bunun en belirgin örneği Dede Garkın'ın halifesi Baba İlyas'ın müritlerinden olan Geyikli Baba'dır. (Ocak, 2000: 111) Bu örneğe benzer bir şekilde Dede Garkın halifelerinden Aynu'd-Devle'nin de yolda dağlardan geçerken etrafına geyiklerin toplandığı belirtilmektedir (Ocak, 2009: 215).
- ¹⁹ Buna göre Hacı Bektaş-ı Veli'nin yol zinciri şu şekildedir: Hz. Ali, Hasan Basri, Habib Acemi, Davud Tai, Maruf Kerhi, Şeyh Seri Sakati, Cüneyd-i Bağdadi, Ebu Ali Rüdbari, Şeyh Ebu Hasan Harkani, Şeyh Ebu (Ali) Farmidi, Fazl İbni Muhammed Tusi, Hoca Ahmed Yesevi, Hace Yusuf Hemedani, Şeyh Lokman el-Horasani, Pir-i Tarikat Seyyid Muhammed Hacı Bektaş Veli bin İbrahim es-sani (Kaleli, 1993: 82).
- ²⁰ Hurufat Defteri, 1077/67.
- ²¹ Besni Musalla mezarlığında ahi kavuklu bir mezar başlığı tespit edilmiştir. Kavuk iki kademeli yapılmış olup, kavuğun alt kısmına kalın şeritle sarık şekli verilmiş, üst kısmı ise altı eşit parça şeklinde dilimlenmiştir (Demirel, 2008:49). Mezar taşının kaç yılına ait olduğuna dair herhangi bir bulgu tespit edilememiştir.

²² Anadolu'da muhtelif yerlerde Kargın adıyla kurulan yerleşim yerlerini Dede Garkın ile ilişkili görmemek gerektiği ile ilgili bir iddia varsa da (Ocak, 2011c: 70) Besni bölgesinde bulunan Kargın köyü veya şehir merkezinde olduğu tespit edilen ve Kargınlar tarafından yaptırılan mescidin Dede Garkınlarla ilgili olduğu düşünülmektedir. Nitekim özellikle Kargın mescidinin olduğu tespit edilen dönemde Besni'de Dede Garkınzadeler'in etkili olduğu ve ilgili dönemde tespit edilen aşiretler içerisinde Dede Garkınzadeler aşireti dışında bölgede önceleri yaşadığı bilinen Kargınlarla (Sevinç, 2008:19-20) ilgili herhangi bir veriye rastlanmaması bizi böyle düşünmeye itmiştir.

Kaynakça

a) Arşiv Kaynakları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cevdet Askeriye (C..AS.), 1092/48185.

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), 416/11, 1429/35.

Şura-yı Devlet (ŞD.), 1465/3.

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (Ankara)

Hurûfât Defteri, 197/22.

Hurûfât Defteri, 539/51.

Hurufat Defteri, 542/25.

Hurufat Defteri, 1077/67.

b) Diğer Kaynaklar

AKKUŞ, Mehmet. (1999). "Dede Garkınzâdeler" Tasavvuf İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi, 1 (2): 21-31.

AKSOY, Mustafa. (2007). "Halı-Kilim Tarihi ve Tunceli". 2. Uluslar arası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni 17-18-19 Ekim 07. edit. Filiz Kılıç, Tuncay Bül-bül. C. 1, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 169-182.

AKSÜT, Hamza. (2004). "Şeyh İbrahim Ocağının Talibi Olan Oymak ve Obaların Tarihi" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 30: 139-164.

_____. (2006). Mezopotamya'dan Anadolu'ya Alevi Erenlerin İlk Savaşı (1240) Dede Garkın-Baba İshak-Baba İlyas. 1. Baskı, Ankara: Yurt-Kitap Yayını.

ALTINOK, Baki Yaşa. (2003). "Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menakıbnâme ve Bu Menakıbnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 27: 177-194.

ARAS, Numan. (2006). Ondokuzuncu Yüzyılda Malatya Sancağı Besni Kazası'nın Tarihi, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE.

ATEŞ, Süleyman. (1993). "Cüneyd-i Bağdadi". TDVİA. C. 8, 119-121.

ARSLANOĞLU, İbrahim. (2001). "Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 20: 33-134.

AYDIN, Ayhan. (2001). "Alevi Dedeleriyle Söyleşiler" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 19: 45-86.

- AYTAŞ, Gıyasettin. (1999). “Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve “Haza Destan-ı Geyik” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 12: 161-170.
- Baha Said. (2008). “Bektaşiler”. Tasavvuf Kitabı. haz. Cemil Çiftçi. İstanbul: Kitabevi Yayını, 65-104.
- BAHADIR, İbrahim. (2005). Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler. İstanbul: Su Yayınevi.
- BAŞ, Eyüp. (2011). “Ahmed Yesevi’nin Bektaşilik, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52(2): 21-53.
- BAYKARA, Tuncer. (1988). Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- BAYRAM, Mikail. (2002). “Türkiye Selçukluları Tarihi Hakkında Yeni Bir Kaynak” Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 12: 39-57.
- ÇETİN, Altan. (2009). Memlûk Devleti’nin Kuzey Sınırı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- DEMİREL, Feray. (2008). Besni Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERAYDIN, Selçuk. (1994). Tasavvuf ve Tarikatlar. 4. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını.
- ERSEVEN, İlhan Cem. (2008). “Bektaşî Folklorunda Resim-Yazı Sanatı”. Tasavvuf Kitabı. haz. Cemil Çiftçi. İstanbul: Kitabevi Yayını, 595-633.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki. (1997). Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi. İstanbul: Der Yayınevi.
- GENÇ, Bülent. (2008). Yazılı Belgeler ve Arkeolojik Kalıntılar Işığında Urartu Krallığının Batı Yayılımı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GOODWİN, Godfrey. (2008):Yeniçeriler. çev: Derin Türkömer. 3. baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- GÜLÇİÇEK, Ali Duran. (2000). “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevibektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler) (13.-19. yy.)” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 16: 7-42.
- GÜLTEN, Sadullah. (2011). “Anadolu’da Bir Vefâî Şeyhi: Tahrir Defterleri Işığında Dede Karkin Hakkında Bazı Değerlendirmeler” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 59: 147-158.
- GÜNDÜZ, Tufan. (2010). Son Kızılbaş Şah İsmail. 1. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
<http://193.255.138.2/takvim.asp?takvim=2&gun=13&ay=3&yil=1238> Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2012.
<http://www.aleviforum.com/showthread.php?t=45763> Erişim Tarihi: 29 Haziran 2012.
- KALELİ, Lütfi. (1993). Alevi-Sünni İncancında Mevlana-Yunus ve Hacı Bektaş Gerçeği Araştırma-İnceleme-Araştırma. İstanbul: Alev Yayınevi.
- KARAKAŞ, Musa. (2003). “Seyit Garip Musa Sultan İle İlgili Bir Yeni Belge Dolayısıyla” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 25: 99-104.

- KARGIN, Ahmet Rıza. (2003). “Dede Kargın Oğulları Soyağacı” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 27: 67-68.
- İNANÇER, Ömer Tuğrul. (1994). “Bektaşî Musikisi”. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. C. 2, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 129-131.
- KARAMUSTAFA, Ahmet T. (2005). “Yesevilik, Melâmetilik, Kalenderilik, Vefailik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu”. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfler Kaynaklar-doktrin-ayın ve erkan-tarikatlar edebiyat-mimari-güzel sanatlar-modernizm. haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 61-88.
- KOCADAĞ, Burhan. (2001). “Anadolu Alevilerinin İnanç Önderleri” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 18: 281-290.
- KÖPRÜLÜ, Fuat. (1995). “Bektaşîliğin Menşeleri” Küçük Asya’da İslam Batınlığının Tarihsel Gelişimi Hakkında Bir Deneme”. çev: Mehmet Yaman. Öz Kaynaklarından Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları. haz. Gülağ Öz. İstanbul: Can Yayınları, 105-125.
- MELIKOFF, Irene. (2009): Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları. Çev: Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1999). Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Süflük: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar). 2. basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____. (2000). Babailer İşyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü. 3. Baskı, İstanbul: Dergah yayınları.
- _____. (2009). Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri. 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. (2011a). “Babailer İşyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Bir Bakış”. Ortaçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-İncelemeler. 1. Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 69-102.
- _____. (2011b). “Anadolu’da İslam”. Ortaçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-İncelemeler. 1. Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 139-193.
- _____. (2011c). Ortaçağ Anadolu’sunda İki Büyük Yerleşimci (Kolonizatör) Derviş Yahut Vefâiyye ve Yeseviyye Gerçeği: Dede Garkın Emirci Sultan (13. Yüzyıl). Yayın Koordinatörü: Gıyasettin Aytaş. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayını.
- Oruç Beğ. (2008). Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi-1288-1502). haz. Prof. Dr. Necdet Öztürk, II. Basım, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.
- ÖZCAMUS-YAVUZ, Ayşe. (2007). Adıyaman Merkez ve Çevrelerindeki Adak Yerleri ve Uygulamaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTÜRK, Eyüp. (2011). İbnü’s-Serrâc ve Müvelleh Dervişler (Teşvîk’l-Ervâh ve’l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi’l-Guyûb İsimli Eseri Bağlamında). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri. (1998). Tarihi Boyunca Bektaşîlik. Beşinci Baskı, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- RENÇBER, Fevzi. (2010). “40 Soruda Adıyaman’da Geleneksel Alevilik” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 56: 395-405.

- SİLİ, Timur. (1998). "İğdır-Karakoyunlu İlçe Mezarlığındaki Deve-Heykel Mezartaşının Mahiyeti" Vakıflar Dergisi, S. XXVII: 191-194.
- SEVİNÇ, Necdet. (2008). Gaziantep'te Türk Boyları. Gaziantep: Sertaç Yayınları.
- _____. (2009). "Güneydoğu Türkmenleri" Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, S. 271: 46-57.
- SOYYER, Yılmaz. (2005). 19. Yüzyılda Bektaşilik. İzmir: Akademi Kitabevi.
- _____. (2009). "1826 Kapatılış Sürecinde Bektaşilik". Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaş Kültürü. edit. Ahmet Yaşar Ocak. Birinci Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 79-92.
- SÖYLEMEZ, Faruk. (2004). "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (17):71-90.
- SUCU, Mustafa. (2006). Tarih, Kültür ve Medeniyet Diyarı; Besni. Ankara: Kardelen Matbaası.
- ŞAHİN-GÜÇHAN, Neriman. (2008). "Adıyaman'daki Kültür Varlıklarının Nemrut Dağı Odaklı Değerlendirilmesi: Kommagene Nemrut Koruma Geliştirme Programı (KNKGP)". II. Ulusal Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu. 10-12 Ekim 2008, Adıyaman, 13-14.
- TAŞTEMİR, Mehmet. (1992). Behisni". TDVİA, C. V: 540-543.
- _____. (1999). XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TAŞĞIN, Ahmet. (2007a). "Güneydoğu Anadolu Alevileri". 2. Uluslar arası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni 17-18-19 Ekim 07. edit. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül. C. 2, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 1201-1210.
- _____. (2007b). "Erzurum Türkmen Alevileri". Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu. (26-28 Haziran 2006 Erzurum), Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 523-529.
- _____. (2009). "Safevi-Osmanlı Savaşından İtibaren Dini Söylemin Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 49: 209-223.
- YALÇIN, Alemdar ve Hacı YILMAZ, "Kargın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 21: 13-94.
- YAMAN, Ali. (2009). "Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları". Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaş Kültürü. edit. Ahmet Yaşar Ocak. Birinci Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 178-202.
- YAŞAR, İsmail Celalettin. (2010). Adıyaman İl ve İlçelerindeki Evliya Anlatıları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAVUZ, Nuri. (1998). Anadolu'da Beylikler Dönemi Siyasi Tarih ve Kültür. 1. basım, Ankara: Cantekin Matbaacılık.
- YİNANÇ, Refet ve Mesut ELİBÜYÜK. (1983). Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560). Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Yayını.
- Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünyü, Bugünü, Yarını. (1981). "Besni". C.1, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 204-205.